

Moderní skandinávské literatury

1870–2000

Martin Humpál

Helena Kadečková

Viola Parente-Čapková

Moderní skandinávské literatury 1870–2000

doc. Mgr. Martin Humpál, Ph.D.

doc. PhDr. Helena Kadečková, CSc.

doc. PhDr. Viola Parente-Čapková, Phil. Lic.

Recenzovali:

Mgr. Helena Březinová, Ph.D.

Mgr. Lenka Fárová, Ph.D.

PhDr. Markéta Hejkalová

prof. PhDr. Jiří Munzar, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce PhDr. Milada Motlová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, doplněné a revidované

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

© Martin Humpál (Literatury v dánštině, norštině a švédštině), 2013

© Helena Kadečková (Islandská literatura), 2013

© Viola Parente-Čapková (Finská literatura), 2013

ISBN 978-80-246-2395-5

ISBN 978-80-246-2758-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

- 9 **Předmluva**
- 15 **I. Literatury v dánštině, norštině a švédštině (Martin Humpál)**
- 16 **Moderní průlom (1870–1890)**
- 22 DÁNSKO — Georg Brandes /22/ – Jens Peter Jacobsen /25/ – Herman Bang /28/ – Henrik Pontoppidan /31/ – Holger Drachmann /35/ – Další dánští autoři moderního průlomu /36/
- 37 NORSKO — Henrik Ibsen /38/ – Bjørnstjerne Bjørnson /51/ – Jonas Lie /55/ – Alexander Kielland /58/ – Arne Garborg /60/ – Amalie Skramová /62/ – Další norští autoři moderního průlomu /63/
- 65 ŠVÉDSKO — August Strindberg /65/ – Další švédští autoři moderního průlomu /81/
- 83 **Literatura kolem přelomu 19. a 20. století (1890–1914)**
- 92 DÁNSKO — Johannes Jørgensen /92/ – Sophus Claussen /93/ – Viggo Stuckenberga /95/ – Johannes V. Jensen /95/ – Martin Andersen Nexø /101/ – Další dánští autoři kolem přelomu 19. a 20. století /103/
- 105 NORSKO — Gunnar Heiberg /106/ – Knut Hamsun /107/ – Sigbjørn Obstfelder /118/ – Hans E. Kinck /119/ – Sigrid Undsetová /121/ – Olav Duun /125/ – Johan Falkberget /126/ – Kristofer Uppdal /127/ – Olaf Bull /129/ – Další norští autoři kolem přelomu 19. a 20. století /130/

132 ŠVÉDSKO — Verner von Heidenstam /133/ – Selma Lagerlöfová /134/ – Gustaf Fröding /137/ – Erik Axel Karlfeldt /139/ – Hjalmar Söderberg /140/ – Vilhelm Ekelund /142/ – Hjalmar Bergman /143/ – Další švédští autoři kolem přelomu 19. a 20. století /145/

146 **Literatura mezi světovými válkami (1914–1945)**

154 DÁNSKO — Tom Kristensen /154/ – Jacob Paludan /156/ – Gustaf Munch-Petersen /157/ – Kaj Munk /158/ – Kjeld Abell /159/ – Karen Blixenová /160/ – H. Ch. Branner /163/ – Martin A. Hansen /165/ – Další dánští meziváleční autoři /167/

169 FAERSKÉ OSTROVY — William Heinesen /169/

171 NORSKO — Arnulf Øverland /172/ – Sigurd Hoel /173/ – Aksel Sandemose /174/ – Cora Sandelová /176/ – Rolf Jacobsen /177/ – Další norští meziváleční autoři /178/

181 ŠVÉDSKO — Pär Lagerkvist /182/ – Eyvind Johnson /185/ – Vilhelm Moberg /189/ – Ivar Lo-Johansson /190/ – Karin Boyeová /191/ – Artur Lundkvist /192/ – Harry Martinson /193/ – Gunnar Ekelöf /195/ – Další švédští meziváleční autoři /197/

199 FINSKOŠVÉDSKÁ LITERATURA OBDOBÍ 1870–1945 — Edith Södergranová /200/ – Elmer Diktonius /201/ – Další finskošvédští autoři období 1870–1945 /201/

203 **Literatura po druhé světové válce (1945–1960)**

209 DÁNSKO — Ole Sarvig /210/ – Thorkild Bjørnvig /211/ – Villy Sørensen /212/ – Peter Seeberg /214/ – Další dánští pováleční autoři /216/

217 NORSKO — Tarjei Vesaas /217/ – Johan Borgen /219/ – Torborg Nedreaasová /221/ – Paal Brekke /222/ – Gunvor Hofmoová /223/ – Olav H. Hauge /223/ – Jens Bjørneboe /224/ – Další norští pováleční autoři /226/

228 ŠVÉDSKO — Erik Lindegren /229/ – Karl Vennberg /229/ – Stig Dagerman /230/ – Lars Ahlin /232/ – Lars Gyllensten /233/ – Birgitta Trotzigová /235/ – Sara Lidmanová /235/ – Tomas Tranströmer /236/ – Astrid Lindgrenová /238/ – Další švédští pováleční autoři /239/

241 FINSKOŠVÉDSKÁ LITERATURA OBDOBÍ 1945–2000 — Bo Carpelan /241/ – Další finskošvédští autoři období 1945–2000 /242/

246 **Proměny modernismu a realismu v šedesátých a sedmdesátých letech (1960–1980)**

255 DÁNSKO — Klaus Rifbjerg /256/ – Inger Christensenová /258/ – Svend Åge Madsen /260/ – Henrik Nordbrandt /261/ – Další dánští autoři 60. a 70. let /263/

267 NORSKO — Stein Mehren /269/ – Jan Erik Vold /270/ – Dag Solstad /271/ – Kjartan Fløgstad /273/ – Další norští autoři 60. a 70. let /275/

279 ŠVÉDSKO — Lars Gustafsson /281/ – Per Olov Enquist /282/ – Sven Delblanc /284/ – Kerstin Ekmanová /285/ – Göran Tunström /286/ – Göran Sonnevi /288/ – Lars Norén /289/ – Další švédští autoři 60. a 70. let /290/

293 **Nejnovější vývoj (1980–2000)**

302 DÁNSKO

- 307 NORSKO
311 ŠVÉDSKO

315 **II. Islandská literatura (Helena Kadečková)**

316 **Úvod**

318 **Moderní průlom a počátky realismu (1880–1905)**

322 **Rozvoj realismu v próze a novoromantická lyrika (1905–1918)**

328 **Proměny literatury v modernizující se společnosti (1918–1940)**

340 **Pokračující realismus a průlom modernismu v lyrice (1940–1965)**

351 **Proměny modernismu a realismu (1965–1980)**

361 **Nejnovější vývoj (1980–2000)**

367 **III. Finská literatura (Viola Parente-Čapková)**

368 **Počátky literatury ve finštině**

Aleksis Kivi /374/

377 **Rozvoj finsky psané literatury (Osmdesátá a devadesátá léta 19. století)**

Minna Canthová /380/ – Juhani Aho /382/ – Další autoři 80. a 90. let 19. století /384/

386 **Literární vývoj kolem přelomu 19. a 20. století**

Eino Leino /389/ – Otto Manninen /391/ – L. Onerva /392/ – Johannes Linnankoski /393/ –
Ilmari Kianto /395/ – Joel Lehtonen /395/ – Maria Jotuni /397/ – Další autoři kolem přelomu
19. a 20. století /398/

399 **Literatura dvacátých až čtyřicátých let 20. století**

F. E. Sillanpää /403/ – Mika Waltari /404/ – Katri Vala /406/ – Aaro Hellaakoski /407/ –
Pentti Haanpää /407/ – Aino Kallasová /408/ – Hella Wuolijoki /410/ – Volter Kilpi /411/ –
Další autoři 20.–40. let 20. století /411/

- 413 **Poválečná literatura (Čtyřicátá a padesátá léta 20. století)**
Paavo Haavikko /417/ – Eeva-Liisa Mannerová /418/ – Mirkka Rekola /419/ – Marja-Liisa Vartio /420/ – Väinö Linna /421/ – Veijo Meri /423/ – Další autoři poválečné literatury /424/
- 427 **Literatura šedesátých a sedmdesátých let 20. století**
Pentti Saarikoski /431/ – Timo K. Mukka /433/ – Hannu Salama /433/ – Eeva Kilpi /435/ – Pirkko Saisio /436/ – Antti Tuuri /436/ – Další autoři 60. a 70. let 20. století /437/
- 440 **Literatura osmdesátých a devadesátých let 20. století**
- 453 **Skandinávští nositelé Nobelovy ceny za literaturu**
- 455 **Cena Severské rady**
- 459 **Bibliografie**
- 462 **Ediční poznámka ke druhému vydání, 2013**
- 463 **Jmenný rejstřík**

Předmluva

Kniha, kterou právě držíte v rukou, představuje první souhrnné české zpracování dějin všech hlavních moderních skandinávských literatur. Za několik posledních desetiletí se v češtině objevily pouze dvě větší literárněhistorické práce, jejichž časový záběr se zčásti překrývá s naším; v obou případech se však jedná pouze o jednu národní literaturu. Nejvíce společného má náš projekt s dvoudílnými *Dějiny norské literatury* (Praha, Academia 1967 a 1974), ve kterých se autor Radko Kejzlar věnuje období 1814–1914 a 1914–1970. Toto úctyhodné dílo je bohatým pramenem informací, nezahrnuje však literaturu posledních třiceti let. Druhou publikací jsou rovněž velmi fundované *Dějiny švédské literatury* Alrika Gustafsona (Brno, Masarykova univerzita v Brně 1998), které popisují vývoj švédského písemnictví od jeho počátků, bohužel však jen do konce 50. let. (Pro zájemce o skandinávské písemnictví je na tomto místě vhodné zmínit i vysokoškolská skripta Heleny Kadečkové *Dějiny severských literatur I. Středověk* /Praha, Univerzita Karlova 1989/, ta se však našeho období netýkají.) Skutečnost, že ve zmíněných pramenech český čtenář nenajde informace o ostatních skandinávských literaturách ani o nejnovějším vývoji literatury norské a švédské, nás vedla k napsání této knihy.

V textu se zabýváme písemnictvím vznikajícím v pěti státních útvarech: Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko a Island. Literatury těchto zemí se někdy označují jako severské, jindy skandinávské. Někteří odborníci se snaží mezi oběma termíny rozlišovat, ale buďto tak činí nedůsledně, anebo naopak až příliš důsledně – přísným uplatněním jediného kritéria (např. geografického nebo jazykovědného) zůstanou stranou některé literatury, které by z jiného hlediska do pojmu zahrnuté být mohly. Například budeme-li za Skandinávii považovat pouze Skandinávský poloostrov (případně takzvanou Fennoskandii, zahrnující i Finsko), nemůžeme do skandinávských literatur počítat mimo jiné dánskou a islandskou. Budeme-li adjektiva „severský“ či „skandinávský“ uplatňovat pouze na indoevropské jazyky, jak činí někteří lingvisté, vypadne literatura ve finštině, která je jazykem uralským. Zastáváme názor, že existuje řada dobrých důvodů, proč zmíněných pět států pokládat za svébytný region mající řadu společných kulturních rysů. Naše hledisko kombinuje důvody historické, jazykové, geografické a geopolitické. Domníváme se, že příliš striktní uplatnění jediného kritéria není ku prospěchu věci. Termínem Skandinávie, případně Sever, v naší knize označujeme území všech pěti států (včetně autonomních oblastí Grónsko a Faerské ostrovy). K této oblasti odkazují i výrazy „severský“ a „skandinávský“, které v textu používáme synonymicky.

Kniha je dílem tří odborníků. První část textu tvoří literatury psané dánsky, norský a švédsky. Tyto tři jazyky jsou si navzájem podobně blízké jako třeba čeština a slovenština. Z tohoto důvodu byly kulturní styky mezi Dánskem, Norskem a Švédskem v moderní době vždy velmi úzké a literární vlivy zde mají usnadněnou cestu. Proto se autor první části rozhodl pojednat literatury v dánštině, norštině a švédštině jako samostatný celek. Spisovatelé, kterými se zabývá, pocházejí nejen z Dánska, Norska a Švédska, ale i z Faerských ostrovů a z Finska. Někteří autoři z Faerských ostrovů píší dánsky a ve Finsku žije významná švédsky hovořící menšina, jejíž švédsky psaná literatura se označuje jako „finskošvédská“. Počet těchto spisovatelů je nicméně relativně malý, proto jim jsou vyhrazeny pouze tři kratší části. Druhá část knihy popisuje literaturu na Islandu. Ta vzniká převážně v islandštině, jen v meziválečném období psalo několik spisovatelů zčásti také v dánštině, norštině a němčině, a autorka druhé části se proto věnuje i těmto spisovatelům. Třetí část knihy se zabývá literaturou psanou finsky. Do naší práce jsme nezahrnuli literatury ve faerštině a sámštině (laponštině), jednak pro nedostatek odborníků na tomto poli, jednak kvůli malému počtu významných spisovatelů tvořících v těchto jazycích. Informace o některých faerských a sámských autorech najde čtenář ve *Slovníku*

severských spisovatelů (Praha, Libri 1998, 2. revidované a rozšířené vyd. 2004) Dagmar Hartlové a kol. V této příručce lze rovněž nalézt pomůcku k výslovnosti jmen a seznam základních literárněhistorických a slovníkových pramenů ke skandinávským literaturám.

Naše kniha se omezuje na tvorbu v časovém úseku 1870–2000. Literatury tohoto období jsme v názvu označili jako „moderní“, a to ve smyslu „novodobé“. Počátek nové doby ve Skandinávii datujeme do let, kdy v této tradičně agrární oblasti začíná proces industrializace, tedy právě zhruba kolem roku 1870. Po roce 1871 na Severu dochází k rozkvětu realisticko-naturalistické tvorby a díla severských autorů se stávají ve světové literatuře pojmem. Pro označení tohoto období se ujal dánský termín „moderní průlom“. Zde má přídomek „moderní“ spíše význam „jdoucí s dobovým vývojem“. Pokud není řečeno jinak, i my v našem textu používáme adjektivum „moderní“ ve zmíněných dvou významech – výraz tudíž rozhodně nelze směřovat s termínem „modernistický“. V omezené míře se zmiňujeme i o některých spisovatelích a dílech z doby před rokem 1870, především proto, abychom mohli objasnit kontext, ze kterého se literatura po roce 1870 vyvinula. Konečnou časovou hranici, rok 2000, překračujeme jen v případě děl, za která spisovatelé obdrželi Cenu Severské rady (viz seznam laureátů na konci knihy). Udělení této ceny je natolik významné ocenění, že jsme považovali za důležité na ně poukázat i v pojednání o jednotlivých spisovatelích.

Část pojednávající o literaturách v dánštině, norštině a švédštině je zařazena jako první především s ohledem na čtenáře. Obecné úvody k jednotlivým obdobím v první části jsou totiž koncipovány tak, aby mohly zčásti doplnit i informace v oddílu o literatuře islandské a finské. Tento záměr se týká jen v malé míře ryze historických údajů, k širší orientaci čtenářů mají úvody přispět hlavně v oblasti literárněteoretické, respektive terminologické. Obsahují pasáže, které blíže definují některé klíčové pojmy jako modernismus, postmodernismus, existencialismus apod., bez jejichž znalosti se neobejde čtenář žádných dějin moderní evropské literatury.

Jinak je struktura všech částí knihy v zásadě stejná, pouze část islandská ji má vzhledem k menšímu počtu pojednávaných spisovatelů poněkud volnější a profily významnějších autorů jsou zde řazeny do kontextu vývojových tendencí literatury příslušného období. Jednotlivé literatury jsou rozděleny do několika období a každý takový oddíl má tři hlavní části: kratší úvod k danému období, řadu samostatných profilů nejvýznamnějších spisovatelů a část pojednávající o ostatních autorech téže doby. Pouze v oddílu týkajícím se literatury

80. a 90. let 20. století pojednáváme o všech spisovatelích na stejné úrovni (důvody pro toto řešení uvádí každý z nás zvlášť v úvodu k poslední kapitole).

Naším záměrem nebylo podat vyčerpávající encyklopedický výčet všech spisovatelů. Šlo nám především o syntetický pohled na skandinávské literatury v jejich celistvosti. Naší prvotní snahou bylo vykreslit hlavní vývojové trendy. České čtenáře, kteří se budou chtít informovat o autorech, které v našich dějinách nenajdou, nebo budou mít zájem o podrobnější výčet děl autorů v naší knize probraných, odkazujeme na zmíněný *Slovník severských spisovatelů*. Odpovědnost za reprezentativní výběr „toho podstatného“ z daných literatur nese každý ze tří autorů knihy sám.

Při zpracovávání jednotlivých spisovatelů jsme se snažili omezit čistě životopisné údaje na minimum. Uváděli jsme většinou pouze takové biografické informace, které jsou buďto důležité v širších literárněhistorických souvislostech (dobové vlivy, recepcce díla apod.), anebo které pomáhají v pochopení samotných estetických dimenzí děl (to se týká především autorů, v jejichž tvorbě hraje klíčovou roli autopsie – za všechny zde můžeme uvést například Augusta Strindberga).

Několik slov je třeba říci ke způsobu uvádění názvů děl v češtině. Pokud u nás dílo vyšlo, přebíráme jeho titul pouze tehdy, domníváme-li se, že dobře vystihuje znění názvu v originále. Pokud ne, překládáme název jinak a znění českého vydání uvádíme v závorce. Může se stát, že tím v případě některých u nás zavedených titulů narušíme dlouhodobou tradici, například u slavného Ibsenova dramatu, které je v českém prostředí známé pod názvy *Nora* nebo *Domov loutek*, zavádíme výstižnější překlad *Domeček pro panenky*. Pokud původní název díla bývá uváděn malým písmenem, zachováváme tuto podobu i v českém překladu.

V práci jsme se nesnažili zaznamenat všechna díla, která v českém překladu vyšla. Uvádět díla okrajová a zapomenutá by nesouhlasilo s celkovým záměrem knihy. Při vyhledávání existujících překladů jsme se mohli opřít o několik neocenitelných pramenů, na něž odkazujeme i všechny čtenáře, kteří chtějí mít úplný přehled o titulech přeložených ze skandinávských jazyků. Především jde o podrobné bibliografie týkající se jednotlivých literatur – jejich seznam čtenář najde na konci knihy. České překlady skandinávských děl obsahují rovněž hesla ve *Slovníku severských spisovatelů*. *Slovník* i některé z bibliografií odkazují i na díla uveřejněná v časopisech, zvláště ve *Světové literatuře*, která byla v době totalitního režimu hlavním pramenem informací o zahraničních literaturách. V naší knize uvádíme rok vydání pouze u překladů uveřejněných kniž-

ně; výjimku činíme v případě divadelních her, a to proto, že se jen málokdy dočkají klasického knižního vydání – zmiňujeme české překlady dramatických děl, které vyšly v časopise *Svět a divadlo*, v sešitové formě v agentuře Dilia a v programových brožurách některých českých divadel. Jednotlivé povídky, novely a básně vydané časopisecky či v antologiích tedy nezahrnujeme. Pokud zmiňujeme výběry, pak vždy pouze z díla jednoho autora. V případě, že existuje více českých *překladů* jednoho díla, neuvádíme všechny, ale pouze první a poslední; výjimku činíme jen tehdy, vyšlo-li dílo pod různými názvy (viz např. již zmíněný *Domeček pro panenky*). V případě existence několika *vydání* téhož *překlada* uvádíme jen vydání první.

Pokud jde o způsob uvádění cizích ženských příjmení, přechýlili jsme všechna, která končí souhláskou. U příjmení končících na samohlásku jsme volbu ponechali na autorech jednotlivých částí knihy. Dále jsme nepřechýlovali některé pseudonymy, příjmení typu von Schoultz a islandská patronymika zakončená na -dóttir, kde například Haraldsdóttir znamená „Haraldova dcera“. V rejstříku uvádíme koncovky -ová v závorkách, abychom ozřejmili původní podobu příjmení. Příjmení islandských spisovatelů začínající znakem Þ, pro který se v češtině někdy používá přepis „Th“ nebo „T“, uvádíme v původní podobě. V rejstříku čtenáři tato jména najdou za písmenem Z.

Martin Humpál by rád poděkoval Norskému ministerstvu zahraničí za stipendium, které mu v roce 2001 umožnilo tříměsíční vědecký pobyt na univerzitě v Oslo, a Švédskému institutu, který mu v roce 2003 udělil jednoměsíční stipendium pro studium pramenů na univerzitě ve Stockholmu. Autor dále děkuje Heleně Březinové, Františku Fröhlichovi, Dagmar Hartlové a Heleně Kadečkové za pročetí rané verze rukopisu (část I. Literatury v dánštině, norštině a švédštině) a za neocenitelné obsahové i jazykové připomínky. Viola Parente-Čapková děkuje za přínosné připomínky k textu recenzentkám finské části publikace (Markétě Hejkalové a Lence Fárové) a Blance Knotkové-Čapkové.

Autoři, 2006

I. Literatury v dánštině, norštině a švédštině

Martin Humpál

Moderní průlom

(1870–1890)

V 70. a 80. letech 19. století se literatury Dánska, Norska a Švédska staly celoevropským pojmem. Nikdy předtím ani potom nezasáhly tak výrazně do vývoje světové literatury jako právě v době realismu a naturalismu, které se na Severu říká „moderní průlom“ (dán. „det moderne gennembrud“). Přestože období mezi romantismem a moderním průlomem dalo světu takové osobnosti jako Hans Christian Andersen (1805–1875) či Søren Kierkegaard (1813–1855), literatura v těchto zemích až do 70. let nevytvořila žádný výrazný proud, který by jako celek přesáhl hranice Skandinávie.

Ve všech třech zemích dlouho dozníval romantismus, který měl na Severu vypjatě národní charakter. Nejmarkantnější byl v tomto ohledu vývoj v Norsku, které po více než čtyřech stoletích dánské politické, kulturní a jazykové nadvlády konečně získalo v rámci unie se Švédskem (1814–1905) větší nezávislost a tudíž i možnost kulturní obrody. Dánsko, které se v napoleonských válkách přidalo na stranu Francie, ztratilo v roce 1814 Norsko, a poté se na dlouhou dobu politicky i kulturně izolovalo od celoevropských impulzů. Ztráta Finska, kterou Švédsko utrpělo na konci války s Ruskem (1808–1809), byla poslední připomínkou, že švédské velmocenské období je nenávratně pryč (zís-

kání Norska bylo jen malou náplastí). Všechny tři země se z těchto důvodů ohlížely do své slavnější minulosti, a proto byl na Severu národní duch romantismu neobyčejně silný a vytrácel se pomalu.

Z takto orientovaného romantismu povstala i myšlenka takzvaného „skandinavismu“, snahy po kulturní a politické integraci germánského Severu, jejíž definitivní konec přinesla až lhostejnost Švédů a Norů k prusko-rakouskému útoku na Dánsko ve šlesvicko-holštýnské válce v roce 1864.

Porážka Dánska a netečnost Švédska a Norska v roce 1864 vyvolaly konfrontaci mezi ideály a skutečností, konfrontaci, která se odrazila i v kulturním životě a vytvořila živnou půdu pro skoncování s romantickým idealismem. Jestliže politicky bylo období do 70. let značně konzervativní a myšlenky liberalismu se prosazovaly jen pozvolna, nyní na politicko-společenském kolbišti dozrála doba pro boj za liberalismus a v oblasti estetiky pro realismus a naturalismus.

I hospodářsko-společenská situace se značně změnila. Jestliže ještě v první polovině 19. století byly skandinávské země výrazně zemědělskými a rybářskými oblastmi, v druhé polovině začíná proces rychlé industrializace a modernizace. Proces přinesl růst moderních měst a způsobil převratné změny v demografické struktuře obyvatelstva. Tradiční vazby typické pro venkovské feudální společenství byly postupně zpřetrhány, jak lidé začali migrovat za prací z vesnic do měst (a také do USA) – bývalé venkovské pracovní síly se náhle proměnily v městský proletariát. Důsledky urbanizace začaly postupně pronikat i na venkov: zavádění nových výrobních technologií, způsobů práce a komunikace (železnice, telegraf a telefon), to vše náhle zcela rozvrátilo tradiční venkovská společenství.

Počátky modernizace znamenaly další etapu v rozvoji modernity. Termínem „modernita“ označujeme komplex společensko-kulturních jevů a vývojových procesů spojených s moderní dobou, komplex, jenž má kořeny v osvícenské víře v neomezený společenský pokrok na základě rozumového poznání světa. Přestože pojmy „modernizace“ a „modernita“ jsou dnes ve skandinávském kontextu spojovány s dobou realismu a naturalismu, termín „moderní průlom“ byl původně ražen za jiným účelem. Zavedl jej v roce 1883 dánský kritik Georg Brandes. Za „moderní průlom“, či „nástup moderního“, jak by také mohl znít doslovný překlad výrazu, považoval Brandes rozmach literatury, která se na rozdíl od literatury předchozích období zabývala vskutku současnými (v tomto smyslu tedy „moderními“) společenskými problémy. Brandesovo adjektivum „moderní“ se váže především k dobové liberalistické myšlence

osvobození individua. „Moderní“ literatura se na základě svobodného myšlení snaží dobrat pravdy o lidské skutečnosti, a tím i přispívá k svobodnému vývoji jedince i společnosti – na rozdíl od přežitého romantismu a jeho pokleslé podoby v biedermeierovské dánské kultuře, která pouze konzervuje společenské konvence.

Východí předpoklady moderního průlomu mají – jak jsme již naznačili – zřetelně osvícenský charakter. Nastupující realismus měl vskutku s osvícenstvím několik společných prvků, především víru v lidský rozum jako zdroj společenského pokroku a morální obrody, a kritický přístup k obecně uznávaným pravdám. Půdu pro prosazování těchto principů na Severu v době moderního průlomu připravili již dříve někteří významní evropští myslitelé, jejichž díla došla ve Skandinávii ohlasu. Kolem roku 1848 se v Dánsku hodně diskutovalo o dílech německých filozofů Davida Friedricha Strausse a Ludwiga Feuerbacha. Straussův spis *Život Ježíšův* (*Das Leben Jesu*, 1835) představoval významné zpochybnění Bible; evangelia jsou podle autora pouze mýty. Feuerbach označil v knize *Podstata křesťanství* (*Das Wesen des Christenthums*, 1841) náboženství za produkt lidské fantazie. Otázka ateismu pronikla z oblasti filozofie a teologie do veřejných debat a později byla znovu oživena příspěvky Charlese Darwina *O vzniku druhů* (*On the Origin of Species*, 1859) a *Původ člověka* (*The Descent of Man*, 1871), které spisovatel J. P. Jacobsen přeložil do dánštiny v první polovině 70. let. Antimetafyzický základ mělo i dílo francouzského filozofa a zakladatele pozitivismu Augusta Comta. Pozitivismus jako způsob poznávání světa striktně na základě „pozitivních“, tedy empiricky zjištěných a prokazatelných faktů se v druhé polovině 19. století nadlouho stal určující metodologií v přírodních i společenských vědách. K diskusi o osvobození individua výrazně přispěl anglický filozof John Stuart Mill, jenž mimo jiné formuloval představu ideálního státu jako takového, který ponechá jedinci co nejvíce svobod. Z Millových děl se ve Skandinávii dostalo největšího ohlasu *Poddanství žen* (*The Subjection of Women*, 1869), které představovalo důležitý příspěvek k debatě o ženské emancipaci a které Brandes přeložil do dánštiny již ve stejném roce, kdy vyšlo v originále.

Ke vzrůstající sekularizaci společnosti a skepsi k biblickému výkladu skutečnosti stále více přispíval prudký rozvoj přírodních věd, jdoucí ruku v ruce s nebývalým rozmachem industrializace a technologizace. Ve vědě se stále více projevoval příklon k nemetafyzickému, světskému výkladu skutečnosti. Z „přírodního“, tedy biologického výkladu člověka vycházel i literární program moderního průlomu.

Moderní průlom je obdobím realismu a naturalismu, směrů, které se na Severu rozvíjely nejvíce v letech 1870–1890. Protože ve Skandinávii dlouho přetrvávala (a částečně ještě přetrvává) tradice odvozovat terminologii k označování tohoto období od Brandesova programu, v některých pramenech (zvláště dánských) se pro označení celého tohoto období lze setkat i s použitím termínu naturalismus. Brandes tento termín přejal od francouzského estetika a literárního historika Hippolyta Taina a rozšířil jej po celé Skandinávii.

Tainovy *Dějiny anglické literatury* (*Histoire de la littérature anglaise*, 1863–64) představují počátek sociologického zkoumání literatury. Autor v nich vůbec poprvé na literaturu aplikoval metody přírodních věd a pozitivismu; hlavními inspirátory mu byli Darwin a Comte. Taine nehodnotí literaturu klasickými estetickými měřítky, ale pohlíží na ni vpravdě historicky, tj. hledá v ní určitá společensko-historická fakta a v jejich rámci se snaží vysvětlit podmíněnost vzniku literárních děl. Podle jeho naturalistické teorie je literatura produktem „rasy, prostředí a epochy“, tedy faktorů, které určují vývoj kulturních projevů společnosti v závislosti na časové a místní zakotvenosti. Termín naturalismus, jak jej používal i Tainem inspirovaný Brandes, tedy odkazoval především na studium člověka v rámci přírody, respektive v rámci přírodních zákonů. Úkolem vědců i umělců té doby mělo být právě přispět k objevování takových zákonů pečlivou a všestrannou analýzou společenské situace. Umělec měl vlastně být svého druhu přírodovědec, zabývající se společností jako velkým přírodním organismem.

Přiblížení literatury vědě se projevilo především ve společné snaze o objektivitu. Významnou roli v tomto ohledu hrál pozitivistický objektivismus, tedy metoda shromažďování detailních údajů o pozorovaných jevech, podle které mělo postupné nakupení faktů zaručit objektivní pohled na skutečnost. Tato metoda – jejíž charakter byl víceméně nehodnotící – je typická jak pro realistickou, tak pro naturalistickou literaturu v užším slova smyslu. Oba směry se snažily poskytnout komplexní obraz, postihnout široké společenské spektrum. Literatura měla ukázat společnost ze všech stránek, tedy dobrých i špatných; pravda byla důležitější než krása. Oba směry poukazovaly na člověka jako na bytost závislou na konstelaci společenských sil. Nicméně rozdíl v důrazu, jaký na tuto závislost pokládaly, nám může pomoci rozlišit mezi realismem a naturalismem tak, jak se většinou – tedy nebrandesovsky – definují.

Realismus připouští – a někdy i podněcuje – možnost změny společenských sil. Přestože společenské tlaky (rigidní zákony, konvence, předsudky) jsou silné, nejsou nezlomné, vývoj společnosti lze ovlivnit. Naproti tomu podle naturalismu ve smyslu literární praxe a teorie autorů jako Émile Zola – viz zejména jeho

soubor esejů *Experimentální román* (Le Roman expérimental, 1880) – je člověk ve vleku přírodních zákonů (dědičnost, přirozený výběr, přežití silnějšího) a z nich vycházejících společenských sil; určujícím prvkem naturalismu je determinace a z ní plynoucí pocit bezvýchodnosti. Není proto divu, že mezi naturalisty patřil k nejoblíbenějším literárním formám typ románu, který bychom mohli nazvat „bildungsromán naruby“. Zatímco klasický bildungsromán líčí formování společenské identity individua v konfrontaci s různými životními úspěchy i pády jako vzestupný vývoj, na jehož konci vyzrálý jedinec nalezne ve společnosti své místo, v naturalistické adaptaci tohoto žánru je závěrečný vývoj sestupný a vyúsťuje v odcizení a deziluzi. Naturalisté touto formou mimo jiné upozorňovali na to, že život jedince ani společenské uspořádání nemůže mít řád vycházející z metafyzického základu, nýbrž že mu vládne nesmyslný chaos přírodních sil.

Lze říci, že v literatuře moderního průlomu byl realismus typičtější pro 70. léta, kdežto naturalismus pro dekádu následující. Toto dělení je ovšem jen přibližné, oba směry existovaly současně a prolínaly se. Někteří severští autoři se navíc vymykali běžnému realistickému a naturalistickému stylu tím, že se namísto snahy o vyčerpávající popis společnosti omezovali jen na vybrané prvky, charakteristické pro celek, a ty vykreslovali se scénickou sugestivností, v níž někdy hrály významnou roli i lyrické prvky. Pro tento styl, který byl v literatuře moderního průlomu přítomen v různé míře od samého počátku, se v severské literárněhistorické tradici používá termín „impresionismus“.

Za počátek moderního průlomu je považována série přednášek, kterou Brandes zahájil v roce 1871 na kodaňské univerzitě. V těchto přednáškách se autor projevil jako nesmiřitelný kritik dánské společnosti a literatury (podle něho Dánsko ve společenském i literárním vývoji zaostávalo za Evropou o čtyřicet let) a jako zánícený propagátor liberalismu a společensky angažované literatury, zabývající se současností. Okřídleným rčením a heslem moderního průlomu se stal jeho požadavek, aby literatura „předkládala problémy k diskusi“ (dán. „sætte Problemer under Debat“). Za aktuální problémy považoval Brandes zejména náboženské pokrytectví doby, instituci manželství a moc, kterou nad jedincem mají zastaralé zákony, konvence a předsudky. Myšlenky dánského kritika se rychle rozšířily ve všech severských zemích a mezi spisovateli ihned našly věrné stoupence. Brandes se stal vůdčím duchem doby a toto postavení si udržel po více než jedno desetiletí.

Spisovatelé moderního průlomu bojovali na všech frontách, které Brandes vytyčil. Zvláště významně, a to i mimo Skandinávii, přispěla literatura tohoto